

Geschiedenis en toekomst van de christendemocratie

Dubbelinterview George Harinck en Pieter Jan Dijkman

Geert Schipaanboord

De discussie over de toekomst van de christendemocratie is de afgelopen jaren actueler dan ooit geworden. De keuze om deel te nemen aan een coalitie die door de PVV gedoogd werd, gaf bij het CDA veel discussie over haar identiteit. Het sterk teruglopende zetelaantal in de Tweede Kamer als gevolg van de verkiezingen van 2010 en 2012 bracht discussies met zich mee over de toegevoegde waarde van een christendemocratische partij.

De redactie van *Transparent* ging in gesprek met twee historici om bij hen na te gaan in hoeverre de ervaringen uit het verleden van belang zouden kunnen zijn in deze discussie. Dat is allereerst George Harinck, hoogleraar voor de geschiedenis van het neocalvinisme en directeur van het Historisch Documentatiecentrum van het Nederlands Protestantisme.

Hij droeg bij aan de canon van de christendemocratie die in mei 2012 werd gepresenteerd. Die canon opent met een citaat van George Puchinger uit 1981 dat de reden tot deze twee interviews treffend verwoordt: "Politieke bezigheid zonder historische kennis en zelfbezinning is in principe gelijk aan het leven van een eendagsvlieg, die geschiedenis nalaat noch toekomst biedt."

Daarnaast ging de redactie in gesprek met Pieter Jan Dijkman. Hij studeerde politieke geschiedenis en journalistiek aan de Rijksuniversiteit Groningen en is sinds april 2010 werkzaam als hoofdredacteur van *Christen Democratische Verkenningen*, het kwartaaltijdschrift van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA. Ook is hij bezig met een proefschrift over het debat over de legitimiteit van christelijke politiek tussen 1920 en 1960 aan de Vrije Universiteit in Amsterdam.

Citaten van een indicatiefiguur als Piet Steenkamp, de vleesgeworden synthese, zouden soms best een dempend effect kunnen hebben op een verhit intern debat. beeld Nationaal Archief

Interview George Harinck

Op dinsdag 22 mei 2012 is een canon van de christendemocratie gepresenteerd. U heeft daaraan bijgedragen. Wat was de reden voor deze canon?

“Dit was een mooie kans om als historicus een bijdrage te leveren. Ik vond het een goed idee om in een tijd van crisis binnen een partij te kijken waar we vandaan komen. De canon is kort en bondig, maar geeft een goed beeld van de creativiteit en de breedte van de christendemocratische traditie. Het gaat over veel meer thema's dan over bijvoorbeeld godsdienstvrijheid, maar ook over sociale en maatschappelijke vraagstukken. De christendemocratie is er niet allereerst om religie in stand te houden, maar omdat we een maatschappijvisie hebben.

Bij mensen als Groen van Prinsterer komt het christelijke uitgangspunt heel duidelijk naar voren. Maar hij was ook echt een politicus die tactische afwegingen maakte. Hij zette zich in voor een goede lager onderwijswet en toen dat via de politieke weg niet lukte, ging hij in 1857 uit de politiek om via andere manieren zijn doelen te bereiken: door ouders en schoolbestuurders te organiseren die kinderen naar een christelijke school lieten gaan.

Biedt deze canon lessen voor het heden?

“In het Nederlandse parlement komen historische argumenten heel erg weinig aan de orde, in tegenstelling tot bijvoorbeeld in Groot-Brittannië of in de Verenigde Staten. Naar de grondwet of naar Thorbecke wordt heel weinig verwezen. Ook christendemocraten doen dat weinig. Dat zouden ze meer kunnen doen. Dat is onderdeel van de cultuur sinds de jaren zestig, waarin het verleden wordt gezien als een last waaraan je moet ontsnappen. Dat strijdt met de klassieke overtuiging die tot dan toe geldig was, dat de werkelijkheid bestaat uit het verleden tot en met vandaag. Een beroep op of verwijzing naar de geschiedenis, daarmee plaats je je nu zelfs buiten de discussie. Ook christenen zijn daardoor beïnvloed, terwijl het christelijk geloof

naar zijn aard historisch is.

Het verleden van de christendemocratie laat ook zien wat het is om een partij voor het volk te zijn, door de weg naar het volk te gaan zoals Hendrik Algra dat noemde. In een kerk zit je met mensen die je anders misschien niet zou zijn tegengekomen. Ook het huidige CDA wil in die zin een volkspartij zijn, die overtuiging wortelt in haar traditie.

Eén van de drie partijen waaruit het CDA is ontstaan, is de CHU. Deze partij werd gekenmerkt door weinig fractiediscipline en veel ruimte voor individuele Kamerleden. Had het CDA zich meer aan moeten trekken van deze CHU-traditie?

“Zeker, de ring om de vorige leider, Balkenende, had iets beklemmends. Het hoogste doel werd om op het pluche te blijven zitten. De christelijk-historische attitude is daarbij aantrekkelijk vanwege de sterke waardering van duale verhoudingen. Elk kabinet wordt in principe aanvaard en open tegemoet getreden, maar wel kritisch gevolgd. Daaruit vloeit een sterke waardering voor het parlement voort. Die zag je bijvoorbeeld ook bij AR-leider Schouten die aangaf nooit minister te willen worden. Toen Van Haersma Buma aantrad als nieuwe partijleider werd er ook gewezen op zijn christelijk-historische wortels. Je ziet daar bij Van Haersma Buma ook wel trekken van terug.”

In een artikel zegt u: “Het lijkt er op dat de christendemocratie een grote kracht is geweest in het vrijmaken van het publieke domein, maar kan het, nu dat domein behoefte heeft aan begrenzing en typering, opnieuw een algemeen kader aanbieden, of ontbreekt er daarvoor voldoende steun voor of aanhang van het Christendom?”¹ Kunt u die redenering toelichten?

“De christendemocratie in de negentiende eeuw streefde ernaar het publieke domein toegankelijk te maken voor iedereen. Ongeacht je overtuiging moet je kunnen deelnemen, zo vond men. Sterker nog, die overtuiging moet je daar juist mee naartoe nemen, want die overtuigingen bepalen de kwaliteit van het publieke domein. Daarmee honoreer je de pluriformiteit in de samenleving. Daar zat een christelijke gedachte achter:

alle mensen zijn schepselen van God, we kunnen niet vooruitlopen op het oordeel van God en daarom moeten we ervoor zorgen dat iedereen naar recht en in vrede kan leven. Kuyper redeneerde sterk vanuit de soevereiniteit van God en de verschillende soevereine kringen die daaruit volgden. De nadruk werd gelegd op verscheidenheid. Kuyper heeft zich daarbij nooit de vraag hoeven stellen: wat bindt ons nu samen? Want we waren allemaal Nederlanders en wisten van onze geschiedenis.”

“Het huidige maatschappelijke debat wordt bepaald door de vraag wat ons nog samenbindt, onder andere door de komst van één miljoen migranten. Bovendien zijn er veel minder dragers van identiteit. Nog steeds de nadruk leggen op verscheidenheid vanuit de christendemocratie helpt niet in deze discussie. Mensen vinden verscheidenheid juist moeilijk. De christelijke traditie kent niet alleen de notie van Gods soevereiniteit, maar ook elementen als mededogen, barmhartigheid en gastvrijheid. Kuyper richtte zich sterk op de juridische kant van Christus, op Zijn koningschap. Zijn priesterschap en profetschap zou je ook concreet kunnen maken. Je hebt de christelijke traditie nodig om iedereen erbij te houden. De sociale en de liberale traditie sluiten altijd uit. Er is een openheid in de christelijke traditie die meer door zou moeten klinken. Christelijke politiek is vaak bezig de eigenheid te definiëren, terwijl een christen niet moet zeggen: ‘je moet worden als ons’, maar: ‘er is ruimte voor jou’. De legitimiteit om vanuit christelijk perspectief de vraag te beantwoorden wat ons bindt, is volop aanwezig, want iedereen worstelt met deze vragen.”

“Daarnaast zou meer benadrukt moeten worden dat veel instituten die we hebben, zoals democratie, christelijke noties bevatten. Wil de christendemocratie levendig blijven, dan moet ze haar wortels onderhouden. Ik heb aan mijn catechisatiekennis voldoende om uit te leggen wat protestantisme is. Maar voor hoeveel mensen geldt nog dat ze die basis hebben? Een kritiek punt voor de toekomst van christelijke politiek is dat de kerk verzwakt is en dat het kerkelijk onderwijs veel minder geworden is. Daar moeten we het met elkaar over hebben. Je hebt als opiniemakers ook een aantal mensen nodig, zoals Groen dat deed, die steeds teruggrijpen op de inhoud van de christelijke traditie.”

Ik heb wel eens begrepen dat de vader van CDA-leider Sybrand van Haersma Buma zijn zoon ooit adviseerde die CHU-mentaliteit van ongebondenheid wat meer te koesteren. Van Haersma Buma reageerde daar als volgt op: “Pa, dat werkt niet zo in deze tijd.” beeld RD, Henk Visscher

Interview Pieter Jan Dijkman

In een interview in Trouw² gaf u aan: “Dat de christendemocratie zich niet in de gelukkigste periode van

haar bestaan bevindt, was een jaar geleden al duidelijk. En dan moet je terug naar de bronnen, naar de diepste wortels.” Wat zijn die wortels?

“Dat betekent niet zozeer dat we terug moeten naar het verleden. We staan op de schouders van reuzen, en we moeten juist vooruit, met de bronnen

in onze rug. Die christendemocratische bronnen bestaan, ongeacht of we ze erkennen. De vraag is op welke manier bestuurders en politici van het CDA zich tot de bronnen willen verhouden. Ik denk dat het juist in deze tijd zeer behulpzaam kan zijn om in gesprek te gaan met de traditie en gebruik te maken van de inzichten uit die bronnen.”

Wie zijn daarbij inspirerende stemmen?

“In alle beginselprogramma's van het CDA wordt de Bijbel genoemd. Daarnaast heeft elke tijd zijn eigen inspirerende stemmen. In de jaren zestig was gerechtigheid een belangrijk thema. Dietrich Bonhoeffer en ook

een bevrijdingstheoloog als Dorothee Sölle hadden toen invloed binnen de christendemocratie. In de jaren tachtig, na de vorming van het CDA, was het ontwerpen van een nieuwe staatsvisie van belang. Toen werd regelmatig teruggegrepen op oorspronkelijke christendemocratische denkers zoals Kuyper en Van Dooyeweerd en op gemeenschapsdenkers als Etzioni. Zelf vind ik Augustinus inspirerend in de nadruk die hij legt op de orde in de samenleving en de terughoudendheid om het christelijke met het politieke te vermengen. Hij wijst simpelweg op het belang van praktische levenswijsheden als waarachtigheid, zelfrelativering en integriteit. Ik vind ook denkers als Hannah Arendt en Charles Taylor boeiend door hun

zoektocht om de publieke ruimte een uitdrukking te laten zijn van het volle mens-zijn.”

Horen christendemocratische politici uit het verleden ook bij die inspirerende stemmen?

“Zeker, de manier waarop Abraham Kuyper ruimte wilde geven aan verschil waardeer ik zeer en is van grote betekenis geweest voor de staatsinrichting van Nederland. De context waarin Kuyper opereerde was alleen anders. De cultuur was grotendeels christelijk, waardoor hij verder kon gaan bij bijvoorbeeld het opkomen voor de zondagsrust. Daarnaast opereerde hij in een gelijk speelveld van ideologieën en pleitte hij daarbinnen voor ruimte om de eigen achtergrond maximaal in te kunnen brengen in het maatschappelijk debat. Hij ging ervan uit dat anderen dat ook zouden doen. Dat speelveld is nu geheel veranderd, ideologieën zijn verdwenen of sterk geërodeerd.

De christelijk-historische traditie vind ik inspirerend vanwege het gouvernementele karakter: het schip van de staat moest op koers gehouden worden en de vrede in de samenleving moet bewaakt worden. Een beetje schikken en plooiën, dan rooiden we het wel met elkaar. Ook het principieel-dualistische karakter en het onafhankelijke denken van de CHU-Kamerleden spreekt me aan. Maar ook aan de toepasbaarheid van deze traditie in de huidige tijd zijn grenzen verbonden. Het nadeel van het ontbreken van elke vorm van fractiediscipline is de afwezigheid van gedeeld politiek program. Niet voor niets sprak PvdA-voorman Jaap Burger van een “koppel patrijzen” dat bij het eerste schot hagel alle kanten opvloog. Ik heb wel eens begrepen dat de vader van CDA-leider Sybrand van Haersma Buma zijn zoon ooit adviseerde die CHU-mentaliteit van ongebondenheid wat meer te koesteren. Van Haersma Buma reageerde daar als volgt op: “Pa, dat werkt niet zo in deze tijd.” Onder invloed van media is veel meer orde en discipline nodig binnen een partij en worden

andere eisen aan politici gesteld.”

Op welke manier zou het verleden het huidige debat binnen het CDA kunnen beïnvloeden?

“Voor een partij die zichzelf kwijt is, is het verleden van groot belang. Het verleden biedt lessen en een reservoir aan interessante ideeën. Het leert wie we zelf zijn. Daarnaast behoedt het verleden voor kortzichtigheid. De geschiedenis kan ook een gemeenschap binden door de verbeelding van het verleden. In de verhitte discussie binnen de partij over deelname aan een kabinet met Wilders heeft het me verbaasd dat niemand vanuit de partijtop verwees naar de oprichters van het CDA. Citaten van een indicatiefiguur als Piet Steenkamp, de vleesgeworden synthese, zouden soms best een dempend effect kunnen hebben op een verhit intern debat.

Ten slotte kan het verleden helpen om te relativieren. RTL-commentator Frits

Wester concludeerde na de verkiezingsuitslag van 12 september 2012 dat het CDA kon worden opgeheven omdat het over en uit is met de christendemocratie. Terwijl in de jaren zeventig de fusie tussen ARP, CHU en KVP werd beschreven als “sterven in elkaars armen”. Kortom, een nuchtere kijk op het verleden laat zien dat het einde van het CDA al vaak is voorspeld, maar nog niet is uitgekomen. Dat kan ons helpen om de uitdagingen voor de toekomst blijmoedig aan te gaan.

Het besef van de betrekkelijkheid van het heden in het licht van het verleden heeft een christelijke achtergrond. Een christen is een pelgrim die op weg is naar een rijk dat komen zal. Niet dat we daarbij God een handje moeten helpen, integendeel: de geschiedenis moet steeds onder een eschatologisch voorbehoud worden geplaatst. Dat behoedt voor al te veel overspannenheid in het heden.”

In hoeverre maken christendemocratische politici in huidige debatten voldoende gebruik van de omvangrijke traditie waar ze onderdeel van zijn?

“In het algemeen valt op dat politici en bestuurders heel weinig op het verleden terugrijpen. Het heeft te maken met de aard van het politieke bedrijf. De huidige politiek is heel instrumenteel en technocratisch, gericht op groei, op wetgeving, op koopkrachtplaatjes. In zo’n geïnstrumentaliseerd politiek domein is het lastiger om te spreken over bronnen. In het buitenland gebeurt dat meer, is mijn indruk. Zo schijnt Obama bij de totstandkoming van zijn zorgverzekeringswet regelmatig eminente historici te hebben uitgenodigd om te kunnen leren van eerdere pogingen uit het verleden om de hervormingen binnen de zorg te realiseren.

In het CDA wordt heel vaak wordt gezegd: de christelijke traditie biedt ons inspiratie en is van belang bij de politieke koersbepaling. Maar een stap verder gaan en uitleggen hoe die

traditie precies behulpzaam kan zijn, blijkt dan weer moeilijk te zijn. Sterker, je ziet vaak dat een politiek standpunt ingenomen wordt en vervolgens wordt in het beste geval dat standpunt van een christendemocratisch of christelijk sausje voorzien. Dus eerst wordt een positie gekozen, en pas daarna wordt die gelegitimeerd door een christendemocratisch argument. Zo werkt het dus volgens mij niet. Je begint met een christelijke zienswijze, met een christelijk mens- en maatschappijbeeld, en van daaruit probeer je een standpunt in te nemen.

Het kan heel vruchtbaar zijn om kennis te nemen van de bronnen. Daar is zo veel uit te halen. Zo bevat de Bijbel prachtige verhalen waaruit blijkt dat solidariteit niet zozeer gebaseerd is op wat ik terugkrijg van de ander, zoals nu vaak wordt gesteld, maar op wat ik al ontvangen heb. Ook het relationele mensbeeld waar binnen de christendemocratie vaak over gesproken wordt, is afgeleid van de manier waarop de Bijbel schrijft over de schepping van de mens: dat mensen elkaar tot verantwoordelijke wezen gegeven zijn.

Ik pleit niet voor een starre omgang met het verleden. Tilanus, CHU-fractie-voorzitter, legitimeerde zijn standpunt nogal eens met een verwijzing naar Groen van Prinsterer. Freule Wittewaall van Stoetwegen zei daarop dat als Groen nu had geleefd, hij het met haar eens zou zijn geweest. En op de vraag van Puchinger aan haar wat Groen ons nu te zeggen heeft, antwoordde ze: ‘Helemaal niets, meneer.’ We moeten uit deze onvruchtbare tegenstelling komen van enerzijds het verleden heilig verklaren en anderzijds het verleden volkomen relativieren, alsof het er helemaal niet toe doet. Herman Paul heeft het altijd over ‘historische gesprekskunst’ – een mooie term. Onze vaders hebben dikwijls met dezelfde vragen als wij gesteld. Ga eenvoudigweg in gesprek met de traditie en je zult zien dat het inspiratie oplevert.”

Noten

¹ Religieus DNA in een seculiere samenleving, George Harinck, 5 september 2011, christendemocratie.nl

² Vrede bewaren in land en stad, Elma Drayer in gesprek met Pieter Jan Dijkman, Trouw, zaterdag 3 november 2012

Bij mensen als Groen van Prinsterer komt het christelijke uitgangspunt heel duidelijk naar voren. Maar hij was ook echt een politicus die tactische afwegingen maakte. beeld RD, Henk Visscher

onderwijs

Gevoelige onderwerpen

Liesbeth van Huit

Helemaal eens met Spekman. Negatief getoonzette reacties ontsieren het web, tot fora over de meest alledaagse onderwerpen toe. Reden genoeg om die fora te mijden – en toch kan ik ze soms goed gebruiken. Ze kunnen vwo-5-leerlingen verleiden om vurig te argumenteren over kolonisatie en Indonesië.

Nederland-Indonesië is een gevoelig onderwerp. Kortgeleden riepen drie onderzoeksinstituten op tot een groot-schalig onderzoek naar Nederlanders en Indonesiërs in de jaren 1945-1949. Veel veteranen keerden zich tegen het onderzoek: zij wachten juist al jaren op erkenning en respect. December 2011 bood Nederland excuses aan aan de nabestaanden van het bloedbad in Rawagede (december 1947). Als ik de video aan de leerlingen laat zien, leven ze mee met de oude Indonesische vrouwen. Aan hen kun je zien dat het recente geschiedenis is die het heden niet onberoerd laat.

Maar hoe zit dat met gebeurtenissen van eeuwen geleden? Kunnen we daar met meer afstand naar kijken? Ik toon een video over de ophef in Hoorn, voorjaar 2012. Het standbeeld van Jan Pieterszoon Coen in de stad moest verdwijnen, vonden Hoornse burgers. Ik lees twee reacties voor die ik tegenkwam op het forum van de NOS. “Massamoordenaars verdienen geen standbeeld.” En in reactie daarop: “Het waren wel andere tijden. In de 80-jarige oorlog werden hier hele steden uitgemoord als de inwoners zich niet overgaven. Coen zal geen lieverdje geweest zijn, maar ik denk dat we de wereld waarin hij leefde niet moeten vergelijken met de onze.”

Ik hoef niet verder te gaan: verschillende leerlingen werpen hun argumenten al in de strijd. Een jongen die normaal gesproken in de geschiedenisles niet graag voor deskundig en toegewijd doorgaat, reageert nu alsof het hem persoonlijk aangaat. Massamoordenaar: voor Anders Breivik of Hitler zet je toch ook geen standbeeld neer? Maar Hitler is veel korter geleden. Maakt dat iets uit? Of gaat het om de bedoelingen erachter? Wilde Coen ook echt mensen vernietigen, zoals Hitler? Of deed hij ook goede dingen in de context waarin hij leefde? Toch is hij gewoon een moordenaar. Of noemen wij hem nu zo, terwijl hij in zijn eigen tijd begrijpelijke beslissingen nam?

Aan de geschiedenisdocent de taak om zo’n discussie tot een goed einde te brengen. Dat vraagt wijsheid, maar vooral ook bescheidenheid: de thema’s die aan de orde komen zijn zo groot dat ze de les vóór overstijgen, en vaak ook de reikwijdte van de docent. Het wordt een open einde.